

Bezoeken Scholeksters *Haematopus ostralegus* in het vroege voorjaar hun broedterritorium alleen in maanlichte nachten?

J. Jukema¹ & J.B. Hulscher²

¹Haerdawei 44, 8854 AC Oosterbierum

²Rijksstraatweg 305, 9752 CE Haren

Omstreeks half maart 1998 hoorde de eerste auteur bij het uitlaten van de hond rond elf uur 's avonds Scholeksters roepen op een perceel bouwland achter zijn boerderij in Oosterbierum (NW-Friesland), twee kilometer vanaf de Waddenzee. Op dit perceel broedde al minstens drie jaar een paartje Scholeksters. Het roepen herhaalde zich op de twee volgende avonden. Het verbaasde hem dat overdag op het betreffende perceel en op de naastliggende percelen geen Scholeksters aanwezig waren.

Het volgende voorjaar werd reeds op 1 februari een roepende Scholekster gehoord op hetzelfde perceel, eveneens omstreeks elf uur 's avonds. Ook nu waren de volgende dag geen Scholeksters aanwezig. De verrassend vroege aanwezigheid in het seizoen, en alleen in de late avond, leek interessant genoeg om de dagen daarna systematisch aantekeningen te maken. In dit voorjaar beperkte de nachtelijke aanwezigheid zich tot de avonden van 1, 2 en 3 februari en daarna pas weer op de avonden van 19 en 20 februari. Opmerkelijk was dat ondanks intensief speurwerk de Scholeksters overdag niet werden waargenomen op het betreffende perceel, noch in de naaste omgeving. Dit was pas weer het geval op 24 februari, drie weken na de eerste nachtelijke waarneming. Vanaf de avond van 24 februari tot en met 4 maart overdag werden geen aantekeningen gemaakt in verband met een vakantie. In de avonden van 4 en 5 maart waren de Scholeksters op het betreffende perceel aanwezig, evenals 5 maart overdag. Daarna werden de waarnemingen gestaakt.

In 1998 en 1999 was de datum van het vaststellen van de eerste nachtelijke aanwezigheid door toeval bepaald. Misschien waren de vogels 's nachts nog wel vroeger in het seizoen aanwezig. Daarom werd in het voorjaar van 2000 al vanaf half januari met het systematisch volgen van de Scholeksters begonnen. Elke avond werd omstreeks elf uur gedurende tien minuten geluisterd of er Scholeksters aanwezig waren en overdag werd de naas-

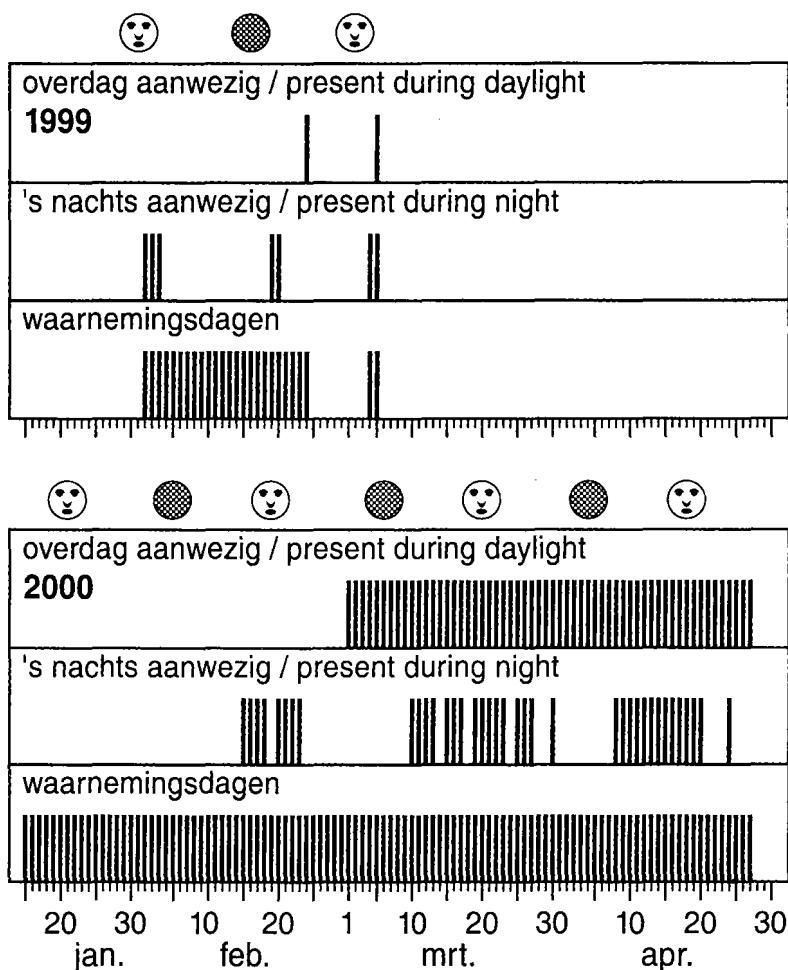
te omgeving nauwlettend afgezocht op hun aanwezigheid. De Scholeksters werden 's avonds voor het eerst op 15 februari en overdag pas op 1 maart in het broedterritorium vastgesteld, dus 15 dagen later.

Bij de avondcontroles was het opgefallen dat rond volle maan het paartje Scholeksters meer riep en ook dat er nog enkele andere Scholeksters actief waren. Dit was aanleiding om de aan- en afwezigheid 's nachts en overdag in 1999 en 2000 te vergelijken met de maanstand. In beide jaren waren de Scholeksters aan het begin van het seizoen alleen 's avonds aanwezig in de lichte fase van de maancycclus, tussen eerste en laatste kwartier, vooral rondom volle maan (figuur 1). Tijdens de donkere fase, tussen laatste en eerste kwartier, waren de vogels bijna altijd afwezig, zeker rondom nieuwe maan. Alleen een harde tot stormachtige wind leek de Scholeksters te belemmeren in maanlichte nachten aanwezig te zijn, zoals bijvoorbeeld op 19 februari en 18 maart 2000. Twee tot drie weken na hun eerste nachtelijke bezoek verschenen de vogels ook overdag in het territorium. Daarna werden ze elke dag gezien.

De maanstand en de bewolking zijn samen bepalend voor de hoeveelheid licht in de nachtperiode. In nachten met volle maan, als de hemel geheel overdekt is, is er toch meer licht dan tijdens nachten met nieuwe maan en een stralende sterrenhemel. Het is zonder meer gegevens niet uit te maken of de aan- of afwezigheid van de Scholeksters door de hoeveelheid licht of het ritme van de maancycclus wordt bepaald. Daarvoor ontbreken de rechtstreekse lichtmetingen.

Waarom zouden Scholeksters bij volle maan in het territorium aanwezig zijn en bij nieuwe maan niet? Een mogelijke verklaring voor de afwezigheid in donkere nachten zou angst voor grondpredatoren kunnen zijn. Ganzen bezoeken hun voedselgebieden, waarschijnlijk om er te foerageren, vooral in maanlichte nachten (Lebrecht 1977). Vrees voor grondpredatoren is ook aangevoerd als waarschijnlijke oorzaak voor het gedrag van steltlopers, waaronder Scholekster en Grutto *Limosa limosa*, om buiten de broedtijd 's nachts in grote groepen op veilige plaatsen te overnachten. Van scholeksterparen die nog aan de leg zijn, kunnen beide partners het nest verlaten en naar de gezamenlijke slaapplek gaan om te overnachten (Hulscher 1976a). In Engeland is gevonden (Milsom *et al.* 1990, Kirby 1997) dat Kieviten *Vanellus vanellus* en

Figuur 1. Dagen waarop omstreeks elf uur 's avonds Scholeksters werden gehoord of overdag werden gezien zijn aangegeven in relatie tot de maancyclus. De waarnemingsdagen zijn in de onderste balk gegeven. *The days when Oystercatchers were heard during the evening around eleven 'o clock, or seen during the day, are indicated in relation to the lunar cycle. Observation days are marked along the x-axis.*

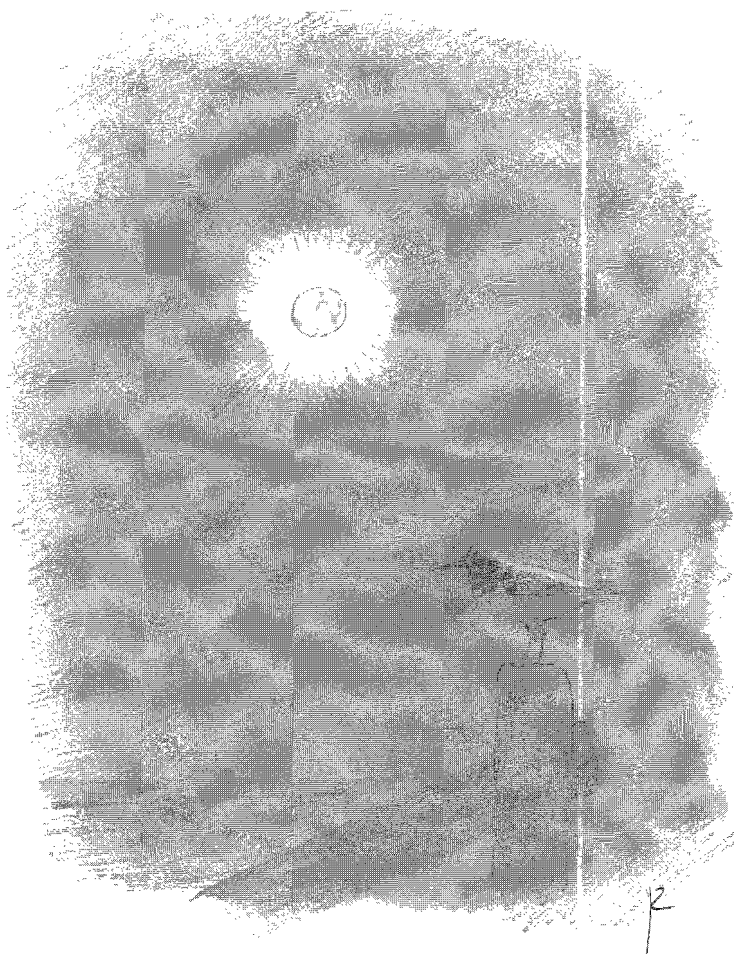

Goudplevieren *Pluvialis apricaria* hun tijd overdag in de dagen rond nieuwe maan bijna volledig benutten om te foerageren en in de dagen rond volle maan nauwelijks, met als conclusie dat de vogels blijkbaar 's nachts foerageerden. Een van de mogelijke voordelen om 's nachts te foerageren zou kunnen zijn dat een snellere voedselopname mogelijk is, omdat met name wormen dan meer aan de oppervlakte komen en bij volle maan beter zichtbaar zijn voor oogjagers als Kievit en Goudplevier (Klomp & van der Starre 1956).

Bij de Scholekster heeft de nachtelijke aanwezigheid in het territorium in maanlichte nachten waarschijnlijk niet rechtstreeks te maken met voedselzoeken, maar met territoriaal gedrag. Hoewel de aanwezigheid van de Scholeksters 's nachts niet visueel kon worden vastgesteld, was wel te onderscheiden of het geluid gemaakt werd vanaf de grond of in de lucht. Dezelfde geluiden die overdag werden gemaakt werden ook 's nachts ge-

hoord, zoals de in de vlucht geuite één- of tweelettergreppige contactroep te-piet en het klagende klie-klie geroep van het mannetje als dat in vlinder-vlucht (althans overdag) over zijn territorium vliegt, evenals de triller van de bekende tepiet-ceremonie op de grond, waarmee paren indringers in hun territorium proberen te verdrijven. De aanwezigheid van een territoriaal paartje overdag op hetzelfde perceel waar 's nachts de geluiden werden gehoord, doet vermoeden dat we met hetzelfde paar te doen hebben. Overdag zaten de vogels meestal rustig bij elkaar op dezelfde plaats. Slechts zelden werd er gefoerageerd en dan voornamelijk als het had geregend. Soms kregen ze bezoek van andere Scholeksters die dan door tepiet-gedrag werden verdreven.

Het paartje was in 1999 al drie en in 2000 ruim twee maanden voor aanvang van de leg in het territorium aanwezig. Dat is normaal voor Scholeksters die in het binnenland broeden. Blijkbaar

moeten ze vroeg zijn om te voorkomen dat het territorium door concurrenten wordt ingepikt. Te vroeg komen kan ook nadelig zijn, bijvoorbeeld bij late vorstinval. Dan moeten ze terug naar de kust (Hulscher 1976b). Voor het paartje bij de boerderij ligt het dichtstbijzijnde wad op twee kilometer afstand en kunnen de vogels dus snel heen en weer vliegen. Vogels die dicht bij de kust broeden, verkeren in de luxe omstandigheid al heel vroeg, zelfs in de winter, even naar hun territorium te kunnen vliegen om te kijken hoe de zaken er voor staan. Aan de kust foerageren Scholeksters in een getijdenritme, dat wil zeggen alleen bij laagwater, zowel overdag als 's nachts. In de winter hebben Scholeksters beide dagelijkse laagwaterperiodes nodig om de hoge energie-uitgaven te dekken (Zwarts *et al.* 1996). Een inspectie van het territorium kunnen ze dus het beste bij hoogwater uitvoeren. Dit is precies wat er gebeurt als de vogels in het begin van het seizoen hun territorium 's nachts

rondom volle maan bezoeken. Hoewel het getij dagelijks 30-90 minuten opschuift, vallen de tijdstippen van laag- en hoogwater op de dagen van volle en nieuwe maan vrijwel op dezelfde tijdstippen van de dag. In beide perioden valt het midden van de nachtelijke laagwaterperiode tussen 4 en 5 uur en dus (vrijwel) geheel in het donker, de volgende omstreeks 17 uur, dus voor de helft tot driekwart in het licht. Het eerste hoogwater valt tussen 9 en 10 uur, dat is in december tot en met februari 30-90 minuten na zonsopkomst, het tweede omstreeks 22 uur en steeds in het donker. Als de vogels in de late avond omstreeks 23 uur in hun territorium aanwezig zijn, verliezen ze dus geen kostbare foeraageertijd, mits ze één tot twee uur na middernacht op het wad terug zijn. Dat de vogels alleen in de nachten rond volle maan aanwezig zijn, lijkt ook begrijpelijk als een zekere lichtintensiteit nodig is om visuele aspecten van territoriaal gedrag zinvol te maken (zien en gezien worden).

Blijft de vraag waarom in het begin van het seizoen de vogels niet overdag tijdens hoogwater hun territorium bezoeken, speciaal tijdens de periode rond nieuwe maan als 's nachts een bezoek wellicht niet zinvol of veilig is. Angst voor predatoren zou

een rol kunnen spelen. Op het wad zitten de vogels bij hoogwater in grote groepen, die wellicht meer veiligheid bieden tegen predatoren dan wanneer ze met zijn tweeën het land in zouden trekken.

Met dit artikel willen we in de eerste plaats op het bestaan van het verschijnsel wijzen. Vooral waarnemers in de kuststrook zouden er op kunnen letten hoe algemeen en tot op welke afstand van de kust het zich nog voordoet.

Dank aan Leo Bruinzeel voor de opmerkingen bij het manuscript.

Literatuur

- Hulscher J. B. 1976a. Scholekster *Haematopus ostralegus* Linnaeus. In D. T. E. van der Ploeg, W. de Jong, M. J. Swart, J. A. de Vries, J. H. P. Westhof, A. G. Witteveen, B. van der Veen (red.), *Vogels in Friesland*, deel 1, pp. 416-443, De Tille, Leeuwarden.

- 1976b. Scholeksters verlieten het binnenland tijdens vorstperiode 26 jan.-7 febr. '76. *Vanellus* 29: 47-49.
- Kirby J. S. 1997. Influence of environmental factors on the numbers and activity of wintering Lapwings and Golden Plovers. *Bird Study* 44: 97-110.
- Klomp H. & van der Starre C. 1956. Verslag van het Kievitenringstation Reeuwijk over de jaren 1946-1955. *Ardea* 44: 269-281.
- Lebret T. 1977. Waarnemingen over de aan- en afwezigheid van Kolganzen *Anser albifrons* in hun voedselgebied en op de slaappleats in relatie tot maanlicht. *Watervogels* 3: 152-158.
- Milsom T. P., Rochard I. B. A. & Poole S. J. 1990. Activity patterns of Lapwings *Vanellus vanellus* in relation to the lunar cycle. *Ornis Scandinavica* 21: 147-156.
- Zwarts L., Ens B. J., Goss-Custard J. D., Hulscher J. B. & Kersten M. 1996. Why Oystercatchers *Haematopus ostralegus* cannot meet their daily energy requirements in a single low water period. *Ardea* 84A: 269-290.

Do Oystercatchers *Haematopus ostralegus* visit their breeding territory only during moonlit nights in early spring?

The first author made observations on the presence and absence of a pair of Oystercatchers breeding near his farm at Oosterbierum in the north of the Netherlands (localised by sound). In the very beginning of the season the birds appeared to be present around eleven o'clock in the nights around full moon. They were absent in the nights around new moon and during the daytime. The birds' first visit to the territory during daytime occurred at least three weeks (in 1999) and two weeks (in 2000) after the first nocturnal visit. After that first visit in daytime the birds were continuously present on the following days. The nocturnal visits coincided with periods of high tide at the feeding area in the Wadden Sea at two km distance. Being present on the inland territory at that moment causes no loss of intertidal feeding time. The nightly presence and accompanying vocal activity during moonlit nights might be related to claiming of territorial rights for the forthcoming breeding season. It is not clear why early in the season the birds only visited the territory at high tide during moonlit nights and not at high tide during daytime.

Zomerwaarnemingen van Kleine Zwanen *Cygnus bewickii* op de Hellegatsplaten

Gerard L. Ouweneel

Lijster 17, 3299 BT Maasdam

Vanaf 1994 verblijven tijdens de zomermaanden jaarlijks Kleine Zwanen op de Hellegatsplaten (ZH). Aanvankelijk ging het steeds om één exemplaar, in 1999 en 2000 om twee. In beide gevallen ging het om volwassen dieren. In 1994 bleef de verblijfsduur beperkt tot enkele weken in juni, in de beide recente jaren liep deze soms uit tot ruim drie maanden, waarbij moet worden vermeld dat ik het gebied soms wekenlang niet bezocht (tabel 1). Sovon (1987) geeft aan dat de Kleine Zwaan ZW-Nederland in maart al bijna heeft verlaten, terwijl bij aankomst begin oktober het zwaartepunt van de verspreiding in Noord-Nederland ligt. Pleisterplaatsen in de omgeving van de Hellegatsplaten, zoals het oostelijk deel van Overflakkee, worden vooral in november-januari bezocht, de periode dat op de akkers veel ongeploegde oogstresten liggen (Koffijberg *et al.* 1997). Deze vogels overnachten op het Krammer-Volkerak, waarvan de Hellegatsplaten de oostgrens vormen.

Gelet op de verblijfsduur tot drie maanden, is het aannemelijk dat de waarnemingen van de zwanen betrekking hebben op overzomerende individuen. Of ze ook de vleugelrui in het gebied hebben door-gemaakt is onduidelijk. Volgens Cramp & Simmons (1977) valt de vleugelrui voor Kleine Zwanen tussen eind juli en begin september. Met uitzondering van 1999, waren de waargenomen vogels vóór eind juli vertrokken (tabel 1), of werden ze in ieder geval niet meer gezien.

Over de herkomst van de Kleine Zwanen op de Hellegatsplaten valt niets zinnigs te zeggen. Of het steeds om dezelfde vogel(s) gaat evenmin. Ten tij-

Tabel 1. Zomerwaarnemingen van Kleine Zwanen op de Hellegatsplaten, 1994-2000. *Summer observations of Bewick's Swans at Hellegatsplaten, 1994-2000.*

Jaar Year	Aantal en verblijfsperiode Number and duration of stay
1994	1 ex. op 3 data tussen 7 juni en 26 juni
1995	1 ex. op 8 data tussen 8 april en 12 juli
1996	1 ex. op 3 data tussen 4 juni en 7 juli
1997	1 ex. op 6 data tussen 19 april en 13 juli
1998	1 ex. op 6 data tussen 21 mei en 26 juni
1999	1 ex. op 5 data tussen 2 mei en 5 augustus, vanaf 24 juli 2 ex.
2000	1 ex. op 8 data tussen 25 maart en 2 juli, vanaf 15 mei 2 ex.